

Franc Rozman

DELAVSKO GIBANJE NA POHORJU DO PRVE SVETOVNE VOJNE

Pisati o delavskem gibanju na Pohorju je že z metodološkega stališča problematična naloga, saj se tu postavlja več vprašanj. Najvažnejše je vsekakor geografska razdelitev, saj na samem Pohorju pomembnejših industrijskih obratov ni bilo. Pohorci pa so se kot delavci zaposlovali tudi v daljnji okolici in bi jih morali obravnavati že zato, ker zgodovino zanimajo seveda ljudje in njihovo delovanje. Mnogo lažje se je zato ukvarjati, recimo, z raziskavami agrarnih panog kot pa prav z delavskim gibanjem, za katerega je značilno, da hodi delavec za delom in ni lokalno tako zakoreninjen kot kmet. Drugi problem, ki se mi postavlja, je, kaj vse obdelati v takšnem prikazu krajevne zgodovine. Povsem jasno je, da se na tem območju niso dogajali pomembni politični premiki ali pa tudi socialni, ki bi vplivali na širše območje. Delavci so se organizirali sledeč idejam socializma druge internacionale v organizacijah avstrijske socialno demokratske stranke. Prvo večje središče, kjer je imelo delavsko gibanje tradicije in trdne postojanke, je bil Maribor. Od tega središča, ki je dobivalo organizacijsko politične direktive iz Gradca in z Dunaja, je žarčil vpliv delavske stranke na posamezne obrate na območju Pohorja.

Zato v našem prikazu ne bomo spremljali velike politike in velikih idej, ampak razkrivali, kako se je to dogajalo na terenu. Majhni, drobceni, čestokrat nepovezani pojavi v delavskih organizacijah, stavkah, prvomajskih praznovanjih, volilnih shodih in podobno. Pregled delavskega gibanja na Štajerskem si vsak lahko najde v moji knjigi, zato se bom tukaj oziral na krajevne posebnosti in dogodke, širše razpravljanje pa pustil ob strani. Za krajevno zgodovino imajo ti drobni podatki svojo vrednost, ki je ne gre podcenjevati.

O prvih letih delavskih organizacij, to je čas društev, ki, kakor znano, sega od konca šestdesetih let 19. stoletja do ustanovitve avstrijske socialne demokratske stranke, pravzaprav nimam podatkov. Ustanovilo se ni nobeno delavsko društvo, nobenega štrajka ni bilo in tako ne najdemo v časopisju nikakršnih podatkov. Pa tudi v arhivskih virih ne, čeprav je teh, na žalost, zelo malo ohranjenih. Da se pa v bližini Pohorja nekaj dogaja, da se prebujata politična zavest delavcev, je bilo v glavah delavcev in obrtnikov na Pohorju gotovo vedno bolj navzoče, saj Slovenska Bistrica, zlasti pa Maribor nista tako daleč in tam sta bili kmalu delavski društvi, v prvem kraju sicer slabotno in kratkotrajno, zato pa mariborsko toliko bolj razvito in dejavno. Pa tudi industrijskih obratov je bilo v tistih letih na Pohorju malo. Najpomembnejše so bile pohorske steklarne, ki jih je bilo tedaj šest. Tista v Josipdolu je imela v letih 1871—1874 (čas, ko

imamo podatke) 52 delavcev z mezdami od 0,35 do 3,80 fl., kolikor so dobivali steklopihači in kar ni bilo malo,¹ v Slovenj Gradcu je bila manjša tovarna stolov in pa usnjarna z okrog 20 delavci.² Tudi v Oplotnici je bila steklarna, ki je 1873 zaposlovala 24 delavcev s tedensko mezdo med 17 in 65 fl., v Fali pa okrog 50, ki so imeli mezde od 0,30 do celo 3,80 fl. na dan. Rosthornova družba je v Šmartnem pri Slovenj Gradcu kopala baker, toda 1866. je bilo zaposlenih le 7 ljudi, kasneje pa ni podatkov, ista družba je v Slovenj Gradcu zaposlovala 23 delavcev, Tischlerjeva v Remšnikú, ki je iskala svinec, pa le 2 delavca. Zaposleni v rudarstvu so v okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec padali v letih 1871—1874 od 43 najprej na okrog 20 nato pa na 4 in 5. Registriranih je bilo 393 obrtnikov, od tega 20 pekov, 15 trgovcev, 12 krojačev, 21 čevljarjev (tu mislim na pomočnike in vajence, ne pa na mojstre).³ Pač pa je sredi leta 1889 imela tovarna pohištva v Legnu pri Slovenj Gradcu, katere lastnik je bil Josef Farsky, 68 delavcev, Hausers-Zelingerjeva tovarna kos pa 21, medtem ko sta Erben in Strikerjeva železarna na Muti zaposlovali 174 delavcev.⁴ V tem času je okrajni glavar javljal graškemu namestništvu, da tukaj ni privržencev Viktorja Adlerja, torej socialnih demokratov, prav tako sem še ni zašla kakšna brošura o sklepih kongresa v Hainfeldu, kjer je bil ustanovni kongres avstrijske socialne demokracije.⁵

Kot je znano, je I. kongres druge internacionale v Parizu pozval delavce, naj bi že leta 1890 slavili prvi maj kot delavski praznik. Znano je tudi, da so bili med prvimi, ki so ta dan slavili, tudi delavci na Slovenskem. To je bilo tudi na Pohorju, in sicer v dveh podjetjih. Lastnik jospidsolske steklarne Gasteiger, ki je zaposloval 80 delavcev, je okrajnemu glavarju že 15. aprila sporočil, da je pri njem takšen delovni razpored, da bodo večinoma delavci na prvi maj prosti, kar je bil seveda slučaj. Tisti, ki bi morali delati, pa bi radi imeli prosto, bodo prosto dobili, vendar brez mezde. 23. 5. 1890 je Gasteiger sporočil, da v njegovem obratu ni delalo 36 delavcev, ki so po rednem delovnem razporedu imeli prosto, o ostalih ne govori, vendar je očitno, da nihče ni hotel imeti prosto brez plačila. Povsod sta vladala red in mir, nikjer ni bilo kakšnih delavskih zahtev, niti štrajkov.⁶ Zanimivo je poročilo lastnika slovenjgraške tovarne pohištva Josefa Farskyja, ki je poročal, da je na besede župnika Antona Šlandra iz Starega trga dal svojim delavcem (40 moških in 23 žensk) ves dan prosto, pa še mezde jim je obračunal. Tudi sicer je bil s svojimi delavci zadovoljen in je zapisal, da delavci doslej v 13 letih niso še ničesar zahtevali, da so izredno pridni in da si je v tem času sedem družin kupilo hiše.⁷ Na tem mestu je treba omeniti tudi dvojezični (nemško-slovenski) razglas, ki ga je z datumom 21. april 1890 objavil državni namestnik Kübeck ob bližnjem prvem maju. Ker je to eden redkih tako zgodnjih spisov, ki se nanašajo na zgodovino delavskega gibanja, ga objavljam v celoti: »Po nekaterih časnikih in mnogih zborih zadnjega časa so se

¹ Minařik, Pohorske steklarne, Maribor 1966, str. 25.

² J. A. Janisch: Topographisch-statistisches Lexicon von Steiermark, 1. zv. Graz, 1878, str. 1351.

³ Prav tam.

⁴ Pokrajinski arhiv Maribor, odslej PAM, okr. gl. Slovenj Gradec, prezidialni spisi, fasc. 1887—89, št. 209, 25. 8. 1889.

⁵ Prav tam, št. 64/87, 32/84.

⁶ PAM, okr. gl. Slovenj Gradec prez. 8. 9. št. 1029.

⁷ Prav tam.

pozvali delavci naj praznujejo 1. dan maja t. l. kot praznik. Delavci so potrdili večinoma temu pozivu, obenem so pa izrekli skoro povsod trdno voljo, da na ta praznik ne bodo prestopili nobene postave in se bodo ogibali vsakega razpora z oblastjo. — Ali za spolnjevanje tega namena ni dosti, da se ne razgraja in se varuje izgrediv. Opozarja se torej, da je treba za to praznovanje tudi dovoljenja gospodarjevega in delavec nima pravice opuščati dela po svoji volji dneva, kterega se mu ljubi, proti določilom pogodbe o delu. V takem slučaju bi bil tudi oproščen gospodar (mojster) vsakdanjih dolžnosti in bi oblast delavcu zadetem po nasledkih njegovega samovoljnega postopanja ne mogla pomagati, ampak bi ga morala še kaznovati kot prelomnika pogodbe, če bi zahteval to gospodar izenačen v svojih pravicah. — Na njihovo lastno dobro voljo opominjajo se torej delavci naj dobro premislijo, kaj počnejo in kaj delajo, saj sme se pričakovati od njihovega čuta za pravo, da ne bodo hoteli praznovati 1. maja tako, da bi pokončali za vselej zaupanje do njihovih besed, da bodo spoštovali postavo in pravo in bi škodovali sebi in svoji družini. — Ob enem opozarjajo se vsi delavci prav resno, naj se ogibajo slučajnega razgrajanja in izgrediv popolnoma, ker se ne bo trpelo, nikakor, da bi motil kdo javni mir in red ali bi se ustavljal oblastnijskim osebam in bi se zaprečil takoj strogo brez ozira vsak tak poskus.⁸ Politična oblast ni tako nasprotovala praznovanju prvega maja kolikor se je bala, da bi delavci štrajkali, motili javni red in mir ter na zborovanjih postavljali radikalne zahteve. Skromna proslava, dela prosti dan, tudi z mezdo, vse to je ni preveč motilo. Tako da imamo prvo praznovanje prvega maja, v celoti gledano (ne na Pohorju), lahko za uspelo. Šikane s strani delodajalcev in tudi političnih oblasti so si sledile naslednja leta in šele čez čas so delavci tako rekoč izsilili, da je postalo praznovanje splošno razširjeno.

V nekaj naslednjih letih na območju Pohorja ni bilo praznovanja prvega maja. Policijska poročila redno pišejo, da je bilo vsakokratno vzdušje mirno, da ni bilo čutiti kakšnih štrajkovnih pripravlanj in da delavci niso imeli namena praznovati 1. maj. Delavske organizacije takrat še niso bile kaj prida organizirane in so šele nastajale, primanjkovalo je agitatorjev in tiska.⁹

Čeprav v časopisju ni najti podatkov o širjenju delavskega gibanja v teh letih na Pohorju, pa je zanimiv spis žandarmerijske postaje Ribnica na Pohorju, ki govori o zaplembi brošure »Zur Erinnerung an den 13. März 1848«. Med delavci v kamnolomu Hudi kot so žandarji zaplenili 25 primerkov te brošure, ki so jo delavci naročili na naslov gostilničarke Martinc v Ribnici. Na zaslišanju so delavci, večinoma člani socialno demokratske stranke izjavili, da so zanj izvedeli iz strankinega glasila Arbeiterwille. To brošuro je izdala socialno-demokratska stranka ob 50-letnici pomladi narodov — revolucije 1848, še posebej pa je posvečena padlim v znanih dogodkih 13. marca 1848. Brošura je obsegala 8 strani, bila je ilustrirana z bakrotiski dogodkov iz revolucije, objavila je nekaj pesmi, uvodni članek Wilhelma Ellenbogna z naslovom »Kaj smo dosegli?« in historiat treh dni 13.—15. marca 1848. Brošuro je na Dunaju naročil Peter Grubelnik, kamnoseški delavec, sicer doma iz Legna. Policija je našla in takoj zaplenila 17 primerkov brošure, medtem ko je bilo osem izvodov, kot so dejali delavci, sežganih. Proti delavcem, pri katerih so našli brošure, je bila

⁸ Prav tam.

⁹ PAM, okr. gl. Gradec, prez. 80/1892.

podana ovadba na okrajnem sodišču v Marenbergu. Pri Petru Grubelniku iz Recenjaka so našli 4 brošure, pri Antonu Tomažiču v Hudem kotu 2, po eno pa pri Rudolfu Javorniku iz Hudega kota, Francu Stemplaku iz Recenjaka, Petru Konigu iz Ribnice, Johanu Ferku iz Janževske gore, Francu Gogolu iz Ribnice, Ferdinandu Urnautu iz Ribnice, Jožefu Urnautu iz Hudega kota, Gašperju Sakeršniku iz Ribnice, Johanu Vochu iz Janževske gore in Mihi Mavriču iz Ribnice. Za vse je v prijavi opomba, da znajo slovensko in nemško brati in pisati, le Voch je bil nepismen.¹⁰ To brošuro je državno pravdnštvo 9. marca 1898 prepovedalo. Kolikor je doslej znano, je to edini primer, da bi ta brošura krožila na slovenskem ozemlju in na podlagi takšnih drobnih podatkov najbrž upravičeno sklepamo, da so se socialistične ideje širile bolj intenzivno, ter da je bila mreža vsaj simpatizerjev socialdemokratske stranke gostejša kot pa jo lahko rekonstruiramo na podlagi obstoječih zgodovinskih virov, ki so prav za delavsko gibanje še bolj siromašni kot za ostala gibanja ali stranke. Kot smo omenili, so bili delavci, pri katerih so našli prepovedane brošure, predani sodišču v postopek, vendar doslej nismo našli podatkov o razpletu na sodišču. Gašper Sakeršnik pa je bil še kasneje delaven v delavskem gibanju, tako je bil leta 1913 blagajnik podružnice kamnarskih delavcev v Ribnici na Pohorju,¹¹ to funkcijo pa je opravljal v Ribnici tudi v naslednjem letu 1914.¹²

Šele v letu 1898 je spet prišlo do manjšega praznovanja prvega maja, in sicer se je v Slovenj Gradcu zbralo okrog 60 delavcev, ki so v sprevedu z godbo na čelu korakali po mestu. Oblast jim ni dovolila razviti rdeče zastave, zato so to storili zunaj mesta, kjer so imeli tudi manjši shod, na katerem so govorili Niebauer, Pohr, Kallay.¹³ Poročilo žandarmerijske postaje govori sicer o povorki, ne pa o shodu in tudi ne, da ne bi smeli razviti zastave. Tudi v Marenbergu so sicer delavci nameravali imeti shod in se odpraviti na razvaline gradu nad naseljem, vendar v kasnejšem poročilu ni sledu, ali so to storili ali ne.¹⁴

V tem času so se začeli tudi prvi agitacijski shodi jugoslovanske socialno demokratske stranke na območju Pohorja. Vsa Štajerska je bila tedaj razdeljena med JSDS in nemško-avstrijsko socialno demokratsko stranko in so se tudi slovenski delavci severneje od celjskega okrožja organizirali v nemških delavskih organizacijah, kar je zelo bistveno prispevalo k njihovemu raznarodovanju. JSDS je sicer poskušala organizirati slovenske delavce, vendar je graško vodstvo stranke temu zelo nasprotovalo in tako je prihajalo kvečjemu do agitacijskih nastopov slovenskih socialno demokratskih voditeljev, ki so med nemščine ne-veščimi delavci budili razredno zavest. Takšen shod je bil tudi 27. novembra 1898 v Lovrencu na Pohorju, o katerem je poročalo glasilo JSDS Rdeči prapor: »Pri nas je bil ljudski shod z dnevnim redom: Avstroogrška pogodba. Dasiravno je tu industrija le malo razvita, bilo je vendar nad 200 udeležencev, med njimi večinoma kmetje. Sodrugi Šram kot predsednik je otvoril shod ob 1/2 2. uri popoldne ter je podelil besedo sodrugu Čobalu iz Zagorja. Govornik je poročal temeljito o zakonskih osnovah, tičočih se avstroogrške pogodbe, ter je razkril,

¹⁰ PAM, okr. gl. Slovenj Gradec, prez. spisi št. 63, 1898.

¹¹ Kamnarski delavec, št. 12, 12. 6. 1913.

¹² Kamnarski delavec, št. 3, 5. 2. 1914.

¹³ Arbeiterwille, št. 18, 5. 5. 1898.

¹⁴ PAM, okr. gl. Slovenj Gradec, prez. spisi, št. 126, 1898.

kako globoko se kani delavcem in kmetom zopet poseči v žep s tem, ko se različnim bogatim podpetnikom dovoljujejo olajšave. Razjasnil je postopanje političnih strank državnemu zboru in ker rogovili pri nas posebno katoliška ljudska stranka, naslikal je bolj podrobno sosebno njeno delovanje.« Shod je sprejel soglasno sledečo resolucijo: »Danes, dne 27. novembra v Sv. Lovrencu zborujoči udeleženci ljudskega shoda izražajo socialno demokratičnim poslancem svoje priznanje za njih odločno postopanje v parlamentu, obsojajo pa obnašanje katoliške ljudske stranke, zagovarjajoče pogodbo, katera hoče naložiti ljudstvu skoraj 50 milijonov novih davkov in tako delavskemu prebivalstvu brezobzirno poseči v žep. Nadalje izjavljajo, da so pripravljene podpirati socialno demokratične poslance v njih načelnem delovanju z vsemi dopustnimi sredstvi.«¹⁵ Seveda pa je bilo politično življenje na tem območju bolj razgibano kot je sklepati na podlagi precej revnih pričevanj o delavskem gibanju. Tu so bile močne postojanke nemških liberalcev in Radlje ali takrat Marenberg je npr. 5. 4. 1891 obiskal voditelj vsenemškega gibanja Schönerer,¹⁶ na volitvah 5. marca 1897 pa so v Marenbergu dobili največ glasov klerikalci 43, nemški liberalci 14, socialni demokrati pa 8.¹⁷ Tedaj so se začela ustanovljati tudi krščansko socialna društva in njihove konzumne organizacije. Precej napeto situacijo ter razdelitev delavstva na dve stranki dokaj plastično opisuje konflikt, ki se je dogodil 4. junija 1899 na Muti, ko je prišlo do pretepa krščansko socialno in socialno demokratično usmerjenih delavcev. Žandarmerija je v svojem poročilu zapisala, da je bil vir vsega zla kaplan Andrej Keček, ki je bil baje na Muto premeščen zaradi grehov zoper šesto božjo zapoved in začel na Muti vneto agitirati za krščanske socialce. Dotlej so bili delavci socialno demokratično usmerjeni in po zatrjevanju žandarmerije pridni in mirni. Cirilmetodova družba je kupila grad Kienhofen^{17a} in ga nameravala preurediti v svojo šolo, kaplan pa je skušal ustanoviti konzum in krščansko socialno društvo. Res se mu je kmalu posrečilo pridobiti manj prosvetljene delavce, ki pa so bili v večini, še zlasti, ko jim je na socialno demokratičnem shodu 22. maja 1899 kupil sedem sodčkov piva in jih tako pridobil zase. Tudi sicer jim je kupoval pijačo in jih po maši vabil k sebi na razprave. Žandarmeriji se je v poročilu zdelo, da se obeta konec mirnega političnega življenja na Muti in da se je kaplanu, čeprav je sicer nepriljubljen, posrečilo trdno zasidrati in pridobiti večino delavstva.¹⁸ Ob tem dogodku je sam državni namestnik Clary von Aldringen priporočil, naj se pazi, da se nasprotja ne bodo preveč razpihovala in da bo zagotovljena varnost kaplana Kečka.¹⁹ Drogen dogodek sicer, ki pa kaže, da so bila razredna in nacionalna nasprotja kar živa. To nam potrjujejo tudi stalne zaskrbljene vesti v časopisju, kako se širi nemštvo, kako se javno prepeva Die Wacht am Rhein, Slovencem pa onemogoča širjenje svoje kulture in omejuje osnovne državljanske in nacionalne svoboščine. Razmere so se tako zaostrile, da je bil 2. julija 1899 prepovedan shod krščanskih socialcev v Marenbergu, ker je oblast menila, da

¹⁵ Rdeči prapor, št. 25, 5. 12. 1898.

¹⁶ PAM, okr. gl. Slovenj Gradec, prez. spisi št. 35, 1891.

¹⁷ PAM, okr. gl. Slovenj Gradec, prez. spisi št. 52, 1897.

^{17a} O Kienhofnu gl. Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana, 1980, str. 448.

¹⁸ PAM, okr. gl. Slovenj Gradec, prez. spisi, št. 204 1899.

¹⁹ Prav tam.

so politične strasti tako hude, da bi lahko prišlo do nemirov in je shod prepovedala z utemeljitvijo, da je bil prepozno sklican.²⁰

Državnozbornske volitve v letu 1901 so segle tudi na pohorsko območje in so se socialni demokrati potegovali za volilne mandate v treh volilnih okrožjih na Štajerskem. V Slovenj Gradcu in Marenbergu je potekal volilni boj med Čobalom in Žičkarjem, in sicer v splošni kuriji. Glavna predvolilna agitacija je bila uperjena proti slovenskim klerikalcem, vendar so potem ti zmagali in je Žičkar v vsem volilnem okraju dobil 396 glasov volilnih mož, Čobal pa 54 od 642 udeležencev.²¹ Prvi predvolilni zbor je bil v Slovenj Gradcu že zelo zgodaj, 28. oktobra, ko je na shodu govoril sodrug Lukan iz Gradca. Zborovanje je bilo v Lobetovi gostilni. Lukan je govoril proti militarizmu in zoper obnovitev pogodbe z Ogrsko, češ da povzroča veliko zvišanje davkov. Shod je bil slabo obiskan, ker je v teh krajih po mnenju poročevalca velika politična indiferentnost, zlasti med obrtniki. Navzoči pa so nagradili Lukana z burnim aplavzom in enoglasno sprejeli za kandidata Melhiorja Čobala. Shod so zaključili s pesmijo o delu.²² V tej predvolilni borbi je dobil klerikalni kandidat Žičkar anonimno grozilno pismo, datirano s 7. decembrom 1900, ki pravi: »Naša družba te opozarja, da odstopi ti od svoje farške gonje in kandidature in sicer zato, ker nisi sposoben. Za tam sedeti in dobro žreti naj bi bil en drugi tud in ne zmeraj ti, mar še tvoja kuharica ni dovolj bogata, da greš za njo bogastvo spravljati. — Ako ne oglasiš v vseh časnikih, da si odstopil od kandidature za kojoj nisi sposoben, lahko te zadene revolverjeva krogla našega tovariša v noči od 16. 12. do 1. 1. 1901. Novega leta ne boš videl. Od sedaj bodo padale glave poslancev, ki niso za rabo. Teh krvososov se hočemo znebiti. Bes te lopi farški kurbir! — Zapomni si, kar smo ti pisali in premisli, da ti slišiš v cerkev, ne pa v deželni zbor. — Kdor ne uboga, naj čuti, ker neradi kri prelivamo in prej naznanimo, pa prisiljeni bomo. — Srečka je potegnjena in tisti se imenuje Anton K., ki te bo počil. Pes nesramni ti!« Podpis je bil »socialdemokrati«. To grozilno pismo je Žičkar poslal na žandarmerijo in v spremnem pismu navedel, da je pismo najprej hotel poslati na državno pravdnštvo v nadaljnjo preiskavo. Prosil je, naj žandarmerija skuša zvedeti za pisca tega pisma, ki je bilo odposlano z večernim vlakom Velenje—Celje. Žičkar je nekoliko sumil nekega sprevodnika na tej progi, ki naj bi bil glavni kolovodja velenjskih socialnih demokratov, vendar ne omenja njegovega imena. Obenem tudi pravi, da ne ve, zakaj naj bi odstopil od kandidature, ker Čobal nima najmanjše možnosti za zmago. Žandarmerijo tudi opozarja, naj bo preiskava kolikor mogoče tajna, da se rdečkarji slednjič ne bi posmehovali, ako se pisca ne izsledí. Žandarmerija je res poizvedovala, vendar pisca nesramnega grozilnega pisma ni odkrila, pa tudi Žičkarju se ni nič zgodilo, čeprav se kandidaturi ni odpovedal.²³ Takšne so bile pač metode neusmiljenega boja za volilne glasove in mandate in po nizkih udarcih, neprimernem tonu ter izrabljanju slabosti iz privatnega življenja so stranke kar tekmovalle med seboj, tako da nobene ni mogoče izvzeti in reči, da je bila kaj prida boljša od ostalih.

²⁰ PAM odr. gl. Slovenj Gradec, prez. spisi št. 226/1899, gl. tudi Slovenski gospodar št. 27, 6. 7. 1899, Südsteierische Post, št. 55, 12. 7. 1899, Domovina, št. 27, 7. 7. 1899.

²¹ V. Melik, Volitve na Slovenskem, Lj., 1964, str. 395.

²² Arbeiterwille, št. 57, 3. 11. 1900.

²³ PAM, okr. gl. Slovenj Gradec, prez. spisi št. 248, 1900.

Praznovanja prvega maja so bila na pohorskem območju manj pogosta kot drugje po Štajerskem. V tovarni kos v Lovrencu leta 1899 pet delavcev ni prišlo na delo, ne da bi dobili dovoljenje delodajalcev, sicer pa ni bilo nobenega shoda ali kakšnega drugačnega obeleževanja delavskega praznika.²⁴ Tudi naslednjega leta ne, šele v letu 1903 je dobilo za 1. maj prosto 63 delavcev steklarne v Rifniku, v Slovenj Gradcu pa je prvomajski shod minil brez izgrediv.²⁵ V letu 1904 pa je 50 delavcev v Erberjevi tovarni na Muti organiziralo za prvi maj izlet v Vuzenico, to pa je bilo tudi vse na tem območju.²⁶

Vsa delavska zborovanja v socialno demokratskem tisku niso bila omenjena, bodisi da ni bilo v listih dovolj prostora, bodisi da redakcije niso dobile poročil, zato jim sledimo precej nepovezano. Za krajevno zgodovino so pa seveda vsa dovolj zanimiva, da jih omenimo. Tako je bil delavski shod 28. februarja 1904 v Bistrici pri Limbuši v Cinkovi gostilni. Poročevalec je zapisal, da je bil glede na čas in krajevne razmere dobro obiskan. »Mariborskim sodrugom je bolj redko mogoče, da bi imeli zborovanja tudi na podeželju, čeprav bi bilo to za organizacijo delavstva nujno potrebno. To zborovanje kaže, da trud ni bil zaman in da so socialni demokrati lahko zadovoljni z rezultatom. Govornika sta bila dva in sicer je najprej Vidmar govoril v nemščini o volilni pravici in o vsesplošni podražitvi. Za njim pa je o isti stvari govoril še Povše v slovenščini. Med udeleženci zbora so bili delavci pa tudi kmetje.« Poročevalec je še posebej poudaril, da so se kmetje pridružili mnenju govornikov, da si bodo pri novi carinski politiki veleposestniki dobro napolnili žepe, majhni kmetije pa bodo na izgubi. S tem so se strinjali tudi slovensko govoreči kmetje, ki jim je to povedal Povše. Zborovanje je trajalo dve uri, ob koncu pa so navzoči izrazili željo, da naj jih socialni demokrati kmalu spet obišejo.²⁷

V Slovenj Gradcu pa so 5. februarja 1908 zborovali delavci iz tovarne kos. Tema shoda je bila kolektivna pogodba. Po izčrpnih razpravi so ugotovili, da imajo delavci tukaj kar ugodne življenjske razmere. Prav vsi so bili tudi za naslednje leto sprejeti na delo, lastnik tovarne pa je vsakemu pismeno sporočil, da jim je od kresa dalje zagotovljena 10-odstotna draginjska doklada k mezdi. Ta shod je bil očitno organiziran zaradi nekega članka v Grazer Volksblattu, ki je pisal, da so delavci v Slovenj Gradcu prav tako slabo plačani in živijo v neurejenih razmerah kot njihovi kolegi v Judenburgu, ki so prav takrat stavkali. Slovenjegraški delavci so to pisanje na shodu ostro obsodili in poudarili, da bi tudi oni stavkali, če ne bi bile razmere pri njih bistveno drugačne kot v Judenburgu.²⁸

Dne 11. oktobra istega leta je bil shod v Ribnici na Pohorju v Weinbergerjevi gostilni in je bil dobro obiskan. »Govoril je Anton Kristan o organizaciji delavskega ljudstva, o socialno demokratski delavski stranki ter o narodnostnih predpisih. V svojem dve uri trajajočem govoru je poljudno razložil zakaj se moramo delavci strokovno organizirati in zakaj moramo biti socialni demokrati. Shod bo brez dvoma imel zelo veliko uspeha, besede govornikove so padle na rodovitna tla. Socialna demokracija na Pohorju se širi. Ribnica je središče, pa

²⁴ St. LAG. Statt. Präs. 93/2, 1899.

²⁵ St. LAG. Präs. 8/1282, 1901.

²⁶ PAM, okr. glavarstvo Slovenj Gradec, prez. spisi 50, 1904.

²⁷ Arbeiterwille, št. 13, 5. 3. 1904.

²⁸ Arbeiterwille, št. 46, 22. 2. 1908.

tudi drugi kraji (Brezno, Vuhred) ne zaostajajo. Mi želimo, da bi kmalu zopet imeli podoben shod. V sami Ribnici imamo tri strokovne organizacije. Socialistični listi pa imajo že vse polno odjemalcev.«²⁹

V Ribnici na Pohorju je bil spet shod 28. decembra 1912, organizirala ga je podružnica kamnarskih delavcev. Shod je bil dobro obiskan. Blagajniško poročilo je podal sodrug Sakeršnik, ki smo ga srečali v letu 1898, ko so pri njem našli brošure ob praznovanju petdesetletnice revolucije 1848. Pojasnil je težave, ki ovirajo redno delovanje in katerih ni mogoče takoj odpraviti. Posebne težkoče delajo nekateri sodrugi, ki se nočejo zavedati, kaj so dolžni njihovi organizaciji in njihovi solidarnosti. Poročilo je bilo soglasno sprejeto. Po drugi točki je poročal sodrug Ivančan iz Nabrežine, predsednik državnega tajništva kamnarskih delavcev za Primorsko in okolico, kamor je spadala tudi Štajerska. Ivančan je v obširnem govoru razlagal namen in pomen strokovne organizacije za kamnoseke. Ker je bilo na shodu nekaj nemških sodrugov, je sodrug Ivančan govoril tudi v nemškem jeziku. Ko je govorilo več sodrugov o lokalnih zadevah, je zaključil ta shod sodrug Pogorelec kot predsednik.³⁰ Kot že rečeno, je pod deželno tajništvo kamnarskih delavcev za Primorsko in okolico spadala tudi Štajerska, ki je imela svoje podružnice v Celju, v Ribnici na Pohorju, kjer je bil predsednik Ivan Pogorelec, blagajnik pa Gašper Sakeršnik, in pa v Oplotnici, kjer je bil predsednik Karel Rodinger, blagajnik pa Karel Scherhammer.³¹ Na shodu v Oplotnici je o organizaciji in skupnem delu v slovenskem in nemškem jeziku govoril Ivančan iz Nabrežine. Dejal je, da kdor se še spominja prejšnjih časov, ko se je poleg mizernih plač in neznosnega šikaniranja garalo v delavnici ali v kamnolomu pa 12, 14 ali še več ur na dan, in kdor je prepričan, da je danes bolje, mora priznati, da se je treba za te uspehe zahvaliti razrednim organizacijam. »Ako so se potom organizacije delovne in plačilne razmere znatno izboljšale, je sedaj dokazano, da bi bili lahko še več storili, ako bi sodrugi uvaževali potrebo skupnega dela. Glede agitacije morate več storiti, ako hočete, da bo organizacija pripravljena na odločen in koristen boj, saj vam je vendar prav dobro znano, da je predvsem neorganiziran in nezaveden delavec kriv, da so naše zahteve večkrat brezuspešne. Zato vam priporoča, da skupno delate. Naloge, katere imamo za izvršiti so vsak dan večje in važnejše, zato je nujno potrebno, da je organiziran vsak delavec.« Naslednjega dne je bil shod še v kamnolomu, kjer sta bila za zaupnika izvoljena Engl za nemške in Kop za slovenske delavce.³² V Ribnici na Pohorju pa je bil 19. oktobra 1913 izredni občni zbor kamnarske podružnice, kjer so izvolili pet odbornikov. Spet je v obeh deželnih jezikih govoril Ivančan o razrednih organizacijah. Posebej je propagiral za »Zarjo« in res pridobil dva naročnika.³³ Čez pol leta imamo spet poročilo o rednem občnem zboru kamnarskih delavcev v Ribnici na Pohorju, ki so ga imeli 1. maja 1914. Predsednik Pogorelec je poročal in opozoril, da se je organizacija borila z velikimi težavami, ker se zaradi pomanjkanja dela delavci bojijo za službe in so zato voljni prenašati slabe razmere, v kakršnih morajo delati. Za njim je govoril še Ivančan in delavce seznanil s sklepi zveznega

²⁹ Rdeči prapor, št. 82, 14. 10. 1905, Naprej, št. 8, 18. 10. 1908.

³⁰ Kamnarski delavec, št. 1, 9. 2. 1913.

³¹ Kamnarski delavec, št. 12, 12. 6. 1913.

³² Kamnarski delavec, št. 20, 2. 10. 1913.

³³ Kamnarski delavec, št. 23, 30. 10. 1913.

zboru kamnarskih delavcev na Dunaju. Potem je bil izvoljen tudi nov odbor, v katerega so prišli: za predsednika Ivan Pogorelec, za podpredsednika Franc Kutin, za tajnika Henrik Pressler, za blagajnika Gašper Sakeršnik in Franc Drame, za odbornike pa Josip Turjak, Fran Hag, Leopold Geisbauer, Peter Miklavc, Alojzij in Fran Štemlak. Zaupnik za kovače je postal Josip Brandl, preglednika pa Peter Stepišnik in Ivan Grubelnik. Po občnem zboru je bil še ljudski shod, kjer je o pomenu prvega maja govoril Ivančan; govornik se je temeljito in obširno pečal z razvojem socialne demokracije in njenimi cilji za mednarodni proletariat. Veliko ogorčenje je prevzelo delavstvo in burni medklici so se pojavili, ko je omenil govornik Stürgkhovo vlado in njen absolutizem, ki spravlja avstrijsko prebivalstvo, najbolj pa široke delavske množice, v propad. Omenil je še ogromne vsote ljudskega denarja, ki ga meče nesposobna vlada molohu v žrelo. Govoril je o členu 14, s katerim peha vlada državo v bankrot, prebivalstvo pa v neznošen položaj. Govorniku so živahno pritrdjevali. Po shodu je bil ples, ki je trajal pozno v noč.³⁴ Iz nekaj dopisov se da sklepati, da je kamnolome v Ribnici na Pohorju tudi prizadejala gospodarska recesija, kar je povzročilo tudi manjšo borbenost in organiziranost delavcev: »Dela je malo, pritisk podjetnikov močan, organizacija se bori z veliki težavami. Da smo prizadeti pri tem vsi v enaki meri, o tem ni dvoma; obžalujemo pa nesoglasje nekaterih delavcev, ki mislijo, da je boljše trpeti in zlo pospeševati, nego se pogumno s svojimi sotrpini bojevati za svoje pravice.«³⁵ Iz nekega drugega časopisa razberemo, da je bilo ob začetku kamnolomov Greina in Franza treba delati po 13 ur na dan, za mezdo 2,20 do 3,40 kron na dan. »Vsako čakanje, da nam bo Grein ali Franz prostovoljno izboljšal plači in znižal delovni čas, je bil zaman. Delavci, nemški in slovenski, ki so delali na akord, so dobivali tako slabe kose na izdelovanje, da sploh niso mogli, pa če so še tako garali, zaslužiti svoje mezde, dočim so pa regnikoli dobivali vsa boljša dela in več zaslužili... Neizmerno izmозgavanje delavskih moči je odpiralo delavstvu pot v mednarodno razredno organizacijo in že leta 1907 smo ustanovili tukaj podružnico zveze delavcev s kamnom v Avstriji, da se zavarujemo proti vsakemu zlu... Delo v organizaciji je obrodilo obilo dobrih sadov. Že junija 1910 je sklenila zveza delavcev s kamnom prvo tarifno pogodbo s tukajšnjimi vrstami. Pogodba je prinesla delavstvu poleg obzirnega ravnanja izboljšanje plač in skrajšanje delovnega časa, kar je bil za tako mlado organizacijo lep uspeh.«³⁶

Ponovno je treba reči, da za številna delavska zborovanja, na katerih so se spletale in utrjevale tudi organizacijske vezi, ni poročil v delavskem časopisju in jih poznamo le na podlagi različnih zbirnih poročil za okrajne ali deželne socialno demokratske konference. Tako je npr. na seji okrožne socialno demokratske konference za Štajersko v Mariboru v poročilu o delovanju v letu 1898 navedeno, da je bilo v Lovrencu na Pohorju eno zborovanje. Naslednje leto v Lovrencu spet eno, na Muti pa kar 11.³⁷ Na konferenci združenja delavskih društev na Štajerskem 15. aprila 1906 je bil med 198 zastopniki 121 delavskih organizacij tudi predstavnik Ribnice na Pohorju.³⁸ Socialna demokratska stranka

³⁴ Kamnarski delavec, št. 10, 14. 5. 1914.

³⁵ Kamnarski delavec, št. 3, 5. 2. 1914.

³⁶ Kamnarski delavec, št. 6, 19. 3. 1914.

³⁷ F. Rozman, Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem, Lj. 1979, str. 124—125.

³⁸ Prav tam, str. 158—159.

je bila na Štajerskem vseskozi zelo dobro organizirana in je bila dolga leta skoraj paradna deželna organizacija v Avstriji. Prva med vsemi deželnimi organizacijami je izvedla delitev na okrajne organizacije in je to mrežo stalno izboljševala in dopolnjevala. Pohorje je bilo po tej shemi vključeno v mariborsko okrajno organizacijo in zaradi uspešne organizacije in sposobnih agitatorjev, ki jih je imelo deželno vodstvo v Gradcu, so se bili tudi delavci na območju Pohorja bolj in hitreje organizirali kot v drugih slovenskih deželah. Dejstvo pa je, da je bila socialno demokratska štajerska deželna organizacija nemška in je objektivno gledano slovenske delavce ponemčevala. To dejstvo so izkoriščale meščanske stranke za propagando proti socialni demokraciji in rezultat je bil, da je marsikateri zavedni slovenski delavec raje stopil v klerikalno ali krščansko socialno delavsko organizacijo kot pa da bi v razredno revolucionarnih počasi izgubil svojo narodnost. To problematiko je kmalu spoznala tudi JSDS, ki je skušala organizirati vseslovensko delavstvo, vendar je trčila na izrazit odklon nemških socialističnih organizacij na Koroškem in Štajerskem. Vse, kar je dosegla, je bilo, da je lahko imela svoje organizacije v celjskem okrožju, medtem ko je mariborskega organizirala mariborska nemška socialna demokracija. Voditelji in agitatorji JSDS so sicer tudi agitirali severneje od Celja, vendar bolj redko, tudi slovenski delavski tisk je prihajal na to območje, saj so bili končno vsi le člani vseavstrijske stranke, vendar je organizacijski severni del naše Štajerske spadal pod Gradec, tja se je stekal strankin davek, tja so spadali v volilnih okrajih in podobno. JSDS je sicer konec marca 1909 ustanovila štajersko deželno organizacijo za Spodnjo Štajersko, v njen odbor je bil izvoljen tudi Stepišnik iz Ribnice, vendar je bilo to vse bolj na papirju.

O praznovanjih prvega maja sem že nekaj povedal, kar mi ob pisanju disertacije še ni bilo znanega, saj takrat še nisem pregledal arhiva okrajnega glavarstva Slovenj Gradec. Vendar pa so ob marsikakšnem prvem maju marsikje delavci dobili (dela) prost dan, včasih le pol dne, včasih pa so si ga sami vzeli, ne da bi delodajalce za to prosili ali od njih dobili dovoljenje. Velikokrat se je zgodilo, da delavci niso organizirali skupnih praznovanj prvega maja, ali so bili to le skupni izleti v naravo, kjer pa ni bilo govorov, proslave, petja zborov, zastav, skratka tistih obeležij, ki jih je policija imela za takšne, da jih je bilo treba prijaviti kot zborovanje po zakonu. Zbirna poročila okrajnih glavarjev državnemu namestniku v Gradec pa nam dajo precej popolno sliko, koliko delavcev je v posameznih obratih dobilo prosto ali pa tudi ne. Tako je 1901 dobilo prosto ves dan vseh 83 zaposlenih v rudniku Zreče, leta 1903 je 63 steklarjev iz Rifnika dobilo prosto, 1906 je dobilo prosto 26 delavcev v tovarni kos v Breznem, 1907 pa 70 delavcev v steklarni v Josipdolu, v dveh kamnolomih v Hudem kotu 90 ali polovica vseh zaposlenih, leto kasneje, torej 1908 pa ni prišlo na delo, vendar brez dovoljenja delodajalcev, vseh 73 zaposlenih v Franzovem kamnolomu v Hudem kotu, v Greinovem v istem kraju pa 82 od 90 zaposlenih. Prosto pa je dobilo 69 od 71 delavcev v steklarni v Josipdolu. V Franzovem kamnolomu tudi v naslednjem letu delavci samovoljno niso prišli na delo, prosto pa so dobili delavci v Greinovem kamnolomu. Praznovalo oz. ne delalo pa je deset delavcev v harmonikarski delavnici Franca Lobata v Slovenj Gradcu. Leta 1911 pa je dobilo prosto 160 od 260 zaposlenih v Hudem kotu in ti so imeli tudi zborovanje, ki je ostalo v časopisju nezabeleženo. Zborovanje

je minilo brez neredov, govorili pa so o predstojećih državnozborovskih volitvah in agitirali proti oboroževalni tekmi. Enako število delavcev je dobilo v Hudem kotu prosto tudi naslednje leto, leta 1913 pa 110 od 200 zaposlenih, ki so spet organizirali proslavo. Zadnji prvomajski shod pred izbruhom prve svetovne vojne je bil leta 1914 v Hudem kotu, kjer je tega leta dobilo prosto le 52 delavcev od 173 zaposlenih).³⁹

Seveda tudi državno zbarske in deželno zbarske volitve niso obšle pohorskega delavstva. Volilna propaganda in agitacija ni pokazala nič specifičnega in je bila v okvirih, kakršni so bili tudi drugod pri nas. Glavna sila je bila usmerjena proti klerikalnim kandidatom tako slovenskim kot nemškim. Na državno zbarskih volitvah leta 1901 je socialno demokratiški kandidat Florian Dröbfler v četrti in peti kuriji v Pekrah in Limbušu ter v Stranicaх dobil nekaj volilnih mož, vendar bil hudo poražen. Večji uspeh so doživeli socialni demokrati na državno zbarskih volitvah maja 1907, kjer je v Mariboru zmagal Hans Resel pred nemškim nacionalcem Heinrichom Wastianom. Na območju Pohorja pa je kandidiral Karl Sonnleiter, ki je sicer dosegel precej manj glasov kot slovenski kandidat Rebek (1179) ali zmagoviti nemški nacionalca Markhl (2681), vendar je bilo tudi 833 glasov kar lep uspeh. Med temi glasovi jih je bilo na Muti 82, v Gortini 14, Marenbergu 12, Vuzenici 27, Slovenj Gradcu 10 in Lovrencu na Pohorju 63 glasov. Čez štiri leta pa so socialni demokrati doživeli velik poraz, ne le, da je Resel izgubil svoj mandat v Mariboru, ampak je tudi mariborski socialni demokrat Petelinscheg, ki je nastopil namesto Sonnleiterja, uspel zbrati le 141 glasov, od tega v Gortini 6, na Muti 77, Vuzenici 40. Zelo so napredovali na teh volitvah nemški nacionalci. Na nadomestnih volitvah 5. julija 1905, ki so bile razpisane zaradi smrti nemško nacionalnega kandidata Wolffhardta, pa so socialni demokrati glasovali za nemškega nacionalca Wastiana proti Pfrimerju in Slovencu Sinkotu, medtem ko je socialni demokrat Hilari dobil svoje glasove le v Mariboru in nekaj v Ptujju. Ker noben kandidat ni dobil ustrezne večine, so bile že čez 2 dni, 7. julija, ožje volitve, na katerih je zmagal izredno prepričljivo Wastian, socialni demokrati pa so abstinirali. Arbeiterwille je ob teh volitvah očital zlasti slovenskim delavcem, da sta jih zvalila Wastianov volilni golaž in pivo, ter so glasovali zanj, ne pa za Hilarija. Teh očitko pa ni mogoče ustrezno preveriti, ker ni volilnega materiala. Vendar pa primerjava s prejšnjimi volitvami kaže, da so utegnili imeti prav.

Na deželno zborovskih volitvah so socialni demokrati kot samostojna stranka kandidirali le dvakrat. Prvič leta 1904, ko je bila uvedena splošna kurija in leta 1909, ko so bile zadnje deželno zbarske volitve. Na območju, ki nas zanima, je leta 1904 kandidiral na delavski listi Julius Hilari, ki je zbral najmanj glasov, vendar noben kandidat ni zbral dovolj glasov in je moralo priti do ožje volitve med nemškim kandidatom Stigerjem in nemškim klerikalcem Lopičem. Hilari je dobil v Mariboru — okolica 1097 glasov, Marenbergu 269 in 31 v Slovenski Bistrici. Na ožjih volitvah so socialni demokrati spet volili nemškega nacionalca Stigerja, ki je nato res zmagal prav s socialno demokratiškimi glasovi. Stiger je zmagal v Mariboru-okolica s 3316 glasovi, Marenbergu s 718 glasovi in Slovenski Bistrici s 1316 glasovi. Na naslednjih volitvah maja 1909 je v splošni kuriji trgov in mest kandidiral na socialno demokratiški listi upokojeni učitelj

³⁹ F. Rozman, n. d. str. 235—271.

iz Maribora Albert Horvatek in volilcem obljubljal, da se bo stranka zavzemala za ustavitev naraščanja cen kmetijskih proizvodov, za reformo podpiranja revnih, za gradnjo bolnišnic, razvoj šolstva in za reformo občinske uprave. Na volitvah je sicer zmagal nemški nacionalec Franz Krall z 2281 glasovi pred Horvatkom z 2165 glasovi in slovenskim klerikalcem Ivanom Rebkom, ki je zbral 1133 glasov. Vendar si podatki nasprotujejo, tako, da piše *Deutsche Wacht*, da je Krall dobil 2371, Horvatek 2170 in Rebek 1037 glasov, po *Marburg Zeitung* pa je Krall dobil 2371, Horvatek 2165 in Rebek 1019 glasov. Prvi podatki pa so po *Arbeiterwille*. Horvatek je zmagal tudi na Muti s 83 glasovi, Krall 32, Rebek 0, sicer pa je dobil v Slovenj Gradcu 7 glasov, Vuzenici 14, Lovrencu na Pohorju pa 9. V Slovenj Gradcu, Lovrencu na Pohorju in Marenbergu je zmagal nemški nacionalec Krall. Zaradi izenačenosti je moralo 14. maja 1909 priti do ožjih volitev med Horvatkom in Krallom. Zmagal je Horvatek, in sicer s pomočjo slovenskih glasov 3368 proti 2725. Horvatek je zmagal na pohorskem območju na Muti s 94 proti 55 glasovom, Krall pa v Slovenj Gradcu s 85 proti 15, Marenbergu 154 proti 6 in Lovrencu na Pohorju s 77 proti 24.⁴⁰

Če skušamo ob koncu strniti različne podatke o delavskem gibanju na Pohorju na neki splošni imenovalec, potem lahko ugotovimo, da se je začelo delavsko gibanje na tem območju razvijati nekaj let za gibanjem v mestih, kar je tudi sicer splošen pojav. Sâmo Pohorje je sicer imelo kar precej industrijskih obratov, vendar so bili vsi majhni ali kvečjemu srednji za naše razmere. Zato je delavstvo hodilo s trebuchom za kruhom v ne preveč oddaljene zasavske revirje, v rudnik v Velenje, pa tudi v zgornje štajerske rudnike, še bližje so bili večji delavski obrati v Mariboru. Tako imamo na Pohorju največ lesne, steklarske in kamnarske industrije, za vso to je značilna velika fluktuacija. Nacionalna struktura delavstva je bila precej mešana. Poleg Slovencev, ki so prevladovali, so bili številni Nemci, zlasti predelavci, potem Čehi, pa tudi precej Italijanov je bilo med njimi, ki pa niso bili priljubljeni in so jih drugi delavci velikokrat gledali z mržnjo, kar je še pospeševala uradna oblast po atentatu na cesarico Elizabeto, ki ga je izvršil italijanski anarhist. Zanimivo je, da so bili Italijani, zaposleni v Ribnici na Pohorju, Rifniku ali Slovenj Gradcu naročeni leta 1900 na liste iz domovine in sicer *Corriera della Sera* iz Milana, *Scena illustrata* iz Firenc, *Il Secolo* iz Milana in *Secolo Illustrato* iz Milana. Med Slovenci pa je tedaj krožilo tudi nekaj izvodov *Ameriškega Slovenca* in *Glasa Naroda*.⁴¹ Kot pa je bilo razvidno iz volilnih rezultatov in različnih delavskih shodov, je tudi na tem območju nacionalno nasprotovanje in mržnja vedno bolj naraščala. Vpliv nemških nacionalcev je po volilnih rezultatih sodeč naraščal in socialni demokraciji se je očitno zdel manj nevaren in bolj simpatičen kot pa slovenski klerikalizem, ki je bil tudi na pohodu, tako kot v vsej Sloveniji. Zdi pa se, da je bila delavska stranka bolj zasidrana kot pričajo ohranjeni podatki. Res sicer ni bilo veliko štrajkov, niti prvomajskih proslav, vendar so bile tarife pogodbe že marsikje sklenjene in so jih delodajalci očitno tudi izpolnjevali. Iz poročil je tudi razvidno, da so člani plačevali strankin davek dovolj redno, bolj kot marsikje drugje na Slovenskem, strokovna in politična društva so bila kar številna, čeprav zasledimo o njih podatke precej neredno, tudi nemški delavski tisk je bil precej razširjen, slovenski pa po vsej verjetnosti precej manj. Vsa ta socialno

⁴⁰ F. Rozman, n. d. 272—296.

⁴¹ PAM, okr. glav. Slovenj Gradec, prez. spisi, št. 9, 1900.

demokratska agitacija in propaganda je dosegla vidne uspehe na volitvah, saj, kakor smo videli, na Slovenskem ni veliko krajev, kjer bi socialni demokrati na volitvah zmagali, še posebej ne tako prepričljivo. Mislim, da ni pretirano, če rečemo, da je bilo tu delavsko gibanje sorazmerno med razvitejšimi predeli na slovenskem ozemlju, kar je tudi izraz dobrega dela štajerske deželne strankine organizacije, ki je bila kar na vrhu med avstrijskimi deželnimi socialno demokratskimi organizacijami.

Zusammenfassung

DIE ARBEITERBEWEGUNG AM POHORJE BIS ZUM 1. WELTKRIEG

Die Arbeiterbewegung entwickelte sich hier etwas später als in den Städten, obwohl es in diesem Gebiet relativ viele Industriebetriebe gab, die jedoch ziemlich klein waren. Viele Arbeiter mußten in die Bergwerke an der Save oder zu den Fabriken nach Maribor ziehen. Auch die nationale Struktur der Arbeiter im Gebiet des Pohorje war gemischt: zum überwiegende Teil waren es Slovenen, es gab aber auch etliche Deutsche, einige Tschechen und einige Italiener. Die nationalen Gegensätze spitzten sich zu, was sich in den Wahlresultaten und in den Arbeiterversammlungen niederschlug. Die Deutschnationalen gewannen an Einfluß; die Sozialdemokraten sahen in dieser Entwicklung keine besondere Gefahr, sie war ihnen sympathischer als der slovenische Klerikalismus. Streiks und 1. Mai Kundgebungen waren in dieser Gegend eher selten, aber es gab schon einige Tarifverträge, die von den Arbeitgebern auch eingehalten wurden. An Arbeiterorganisationen existierten etliche Fachvereine, aber auch Vereine mit politischer Ausrichtung. Auch die Arbeiterpresse war ziemlich entwickelt, insbesondere die deutschsprachige. Bei Wahlen schnitt die Arbeiterpartei hier besser ab als in anderen slovenischen ländlichen Gegenden und so können wir sagen, daß Pohorje im Hinblick auf die sozialistische Arbeiterbewegung zu den entwickelteren Gebieten Sloveniens zählt.